

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ: Η ΨΗΦΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

Η χάραξη πολιτικής για το βιβλίο, σήμερα, δεν μπορεί να παραγνωρίζει το γεγονός ότι είναι η πρώτη φορά από την εποχή της εφεύρεσης της τυπογραφίας από τον Γουτεμβέργιο που τα έργα του γραπτού λόγου δεν παράγονται, διαδίδονται και διαβάζονται μόνον σε έντυπη, αλλά και σε μια άλλη παράλληλη μορφή: την ψηφιακή. Το ψηφιακό μέσον δεν αποτελεί απλώς μια εναλλακτική δυνατότητα ως προς το έντυπο βιβλίο, διότι τροποποιεί ριζικά τις συνθήκες παραγωγής, διανομής, δανεισμού και ανάγνωσης του βιβλίου (εισάγοντας λ.χ. τις δυνατότητες της μη-γραμμικής, ευρετικής, μέσω υπερσυνδέσμων, ή και διαδραστικής ανάγνωσης). Οι αλλαγές αυτές αφορούν τόσο το ψηφιακό βιβλίο (ebook), όσο και τη ψηφιακή μετάβαση (transition) σε όλο το φάσμα της εκδοτικής ροής εργασίας και των υπόλοιπων δραστηριοτήτων που σχετίζονται με το βιβλίο.

Η παραγωγή του βιβλίου, από τη συγγραφή, τη μετάφραση και την επιμέλεια ως τη στοιχειοθεσία και τη σελιδοποίηση, γίνεται εδώ και καιρό κυρίως με ψηφιακό τρόπο. Στις αλλαγές αυτές έχει πλέον προστεθεί η ανάγνωση ebooks, με 8.000 τίτλους στα ελληνικά να είναι διαθέσιμοι για συσκευές αποκλειστικά ψηφιακής ανάγνωσης-e-readers, κινητά τηλέφωνα, φορητούς υπολογιστές και tablets, παράλληλα με την όλο και πιο ενεργή προώθηση των έντυπων βιβλίων στο ψηφιακό περιβάλλον. Δίπλα στους παραδοσιακούς τρόπους, η απάντηση στο ερώτημα “ποιο βιβλίο να διαβάσω;” δίνεται όλο και περισσότερο online, μέσα από τις ιστοσελίδες, τα social media και τα newsletter εκδοτών, συγγραφέων και βιβλιοπωλείων και μέσα από την online ενημέρωση, σε site, blogs και social media από τους επαγγελματίες κριτικούς αλλά και τους αναγνώστες.

Όλες οι δραστηριότητες του βιβλίου έχουν αποκτήσει, λιγότερο ή περισσότερο, την ψηφιακή τους διάσταση. Λαμβάνοντας υπόψη την εμπειρία από τις ‘υπερβολικές’ προσδοκίες που δημιουργήθηκαν γύρω από τα ebooks, στα τέλη της δεκαετίας του 2000 στον αγγλοσαξονικό χώρο, στην ηπειρωτική Ευρώπη και στις τρίτες χώρες, και στη συγκράτηση των προβλέψεων αυτών στη συνέχεια, διαπιστώνουμε ότι η ψηφιακή διάσταση *θα εξακολουθήσει να συνυπάρχει με τις παραδοσιακές δραστηριότητες του βιβλίου*, αλλού ενισχύοντάς τες και αλλού αποκτώντας συγκριτικά μεγαλύτερη ή μικρότερη σημασία σε σχέση με αυτές.

“Ψηφιακή μετάβαση” σημαίνει, ως όρος, την πλήρη αξιοποίηση και εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που προσφέρουν τα ψηφιακά μέσα στους τομείς της παραγωγής, προβολής, διάδοσης και ανάγνωσης του βιβλίου, έντυπου και ψηφιακού. Αυτό δεν είναι κάτι που θα συμβεί από μόνο του. Απαιτεί προετοιμασία και συνεχή επένδυση από όλους του εμπλεκόμενους, χρειάζεται στήριξη μέσω του εκσυγχρονισμού του θεσμικού πλαισίου, εξαρτάται από την ενίσχυση από χρηματοδοτικά προγράμματα, έχει ανάγκη την υποστήριξη από έναν νέο οργανισμό με αρμοδιότητα την πολιτική βιβλίου. Επομένως, προϋποθέτει μια οριζόντια ψηφιακή πολιτική για το βιβλίο που να μεριμνά σε κάθε βήμα της για την ψηφιακή διάσταση των πρωτοβουλιών.

Η ψηφιακή μετάβαση είναι μια ευκαιρία για τους επαγγελματίες του βιβλίου, τους εκδότες και τους δημιουργούς, τους βιβλιοπώλες, τις βιβλιοθήκες να προσεγγίσουν με νέο τρόπο τους αναγνώστες. Ειδικότερα, τα ψηφιακά μέσα, στην ανακάλυψη και την προώθηση των βιβλίων, στην αγορά και τον δανεισμό, στην ανάγνωση, είναι μια ευκαιρία για την προσέλκυση νέων κατηγοριών αναγνωστών, κυρίως των νεότερων σε ηλικία.

Η διάδοση των ψηφιακών τεχνολογιών στο χώρο του βιβλίου θα πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής βιβλίου στο εξής. Η ψηφιακή δραστηριότητα στο βιβλίο χρειάζεται επομένως να ενισχυθεί με ειδικές πολιτικές και πόρους. Παράλληλα απαιτείται, και στον χώρο του βιβλίου, μέριμνα για την αντιμετώπιση του ψηφιακού χάσματος και του ψηφιακού αναλφαριθμητισμού, διασφάλιση της ιδιωτικότητας και μέριμνα για την ανοιχτή πρόσβαση/υιοθέτηση ανοιχτών προτύπων.

Μέσα σ' αυτό το γενικό πλαίσιο ακολουθούν οι ειδικότερες προτάσεις μας για τρεις σημαντικούς τομείς πολιτικής βιβλίου: για τη χρηματοδότηση και το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς βιβλίου, για τις δράσεις προώθησης του ελληνικού βιβλίου, διάδοσης της ανάγνωσης και υποστήριξης των παραγωγικών συντελεστών από έναν νέο θεσμό και, τέλος, για την αξιοποίηση των ψηφιακών τεκμηρίων και των ebooks από τις βιβλιοθήκες.

1. Ζητήματα αγοράς βιβλίου

Οι παρεμβάσεις ως προς την ψηφιακή διάσταση της αγοράς του βιβλίου στοχεύουν αφενός στην ενίσχυση των ψηφιακών επενδύσεων από εκδότες και βιβλιοπωλεία και αφετέρου στην εύρυθμη λειτουργία της αγοράς των ebooks ως προς τη φορολογία και την τιμολογιακή πολιτική. Για αυτόν τον λόγο προτείνουμε:

- Στοχευμένη χρηματοδότηση μέσα από τα ευρωπαϊκά προγράμματα (ΕΣΠΑ) στους εκδοτικούς οίκους για την ψηφιοποίηση του καταλόγου τους, την ενίσχυση της online παρουσίας τους (όπως δημιουργία ή αναβάθμιση website και e-shop, ψηφιακό μάρκετινγκ) και τις ψηφιακές τους υποδομές και στα βιβλιοπωλεία για την ενίσχυση της online παρουσίας τους και τις ψηφιακές τους υποδομές. Το πρόγραμμα DigiContent (ΕΣΠΑ 2007-2013), που υλοποιήθηκε το 2010, είχε θετικό αποτύπωμα στο πρώτο κύμα ψηφιοποίησης βιβλίων από εκδοτικούς οίκους, αλλά παράλληλα είχε και το μειονέκτημα του ανταγωνισμού με παραγωγούς περιεχομένου που δε σχετίζονταν με τον χώρο του βιβλίου
- Επαναφορά ισχύος του νόμου ενιαίας τιμής βιβλίου και για τα ebooks, όπως είναι αναγκαίο να συμβεί για το έντυπο βιβλίο. Σημειώνουμε ότι και το σημερινό καθεστώς για την ενιαία τιμή βιβλίου στη χώρα μας ισχύει με τον ίδιο τρόπο για έντυπα και ηλεκτρονικά βιβλία.
- Εξίσωση του ΦΠΑ στα ψηφιακά βιβλία (σήμερα: 24%) με αυτού στα έντυπα (σήμερα: 6%), σύμφωνα με την πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Δεκέμβριος 2016), όπως αποτυπώνεται στο “Σχέδιο Δράσης για τον ΦΠΑ”, στο πλαίσιο της “Στρατηγικής για την ψηφιακή ενιαία αγορά (DSM - Digital Single Market) για την Ευρώπη”. Αυτή η διαφορά στον ΦΠΑ προέρχεται από την αναχρονιστική Ευρωπαϊκή Οδηγία 2006/112/EC, όταν τα ψηφιακά βιβλία ήταν κυρίως προγράμματα σε CD-ROM και δεν υπήρχαν με τη σημερινή τους μορφή, η οποία προτείνεται να αλλάξει.

2. Ζητήματα για έναν νέο θεσμό βιβλίου

Η ψηφιακή διάσταση της πολιτικής βιβλίου πρέπει να είναι στην καρδιά της δράσης του νέου θεσμού για το βιβλίο. Ανά τομέα δραστηριότητας του νέου θεσμού οι ψηφιακές δράσεις του είναι αναγκαίο να περιλαμβάνουν:

A) Για την προώθηση του ελληνικού βιβλίου και των ελληνικών γραμμάτων στο εξωτερικό:

- “Ψηφιακό Φράσις” για μετάφραση ελληνικών βιβλίων: ανθολόγηση, παρουσίαση και διάχυση πληροφοριών για τα υποψήφια βιβλία με ψηφιακά μέσα, όπως ανθολόγιο σε μορφή ebook ή website με δυνατότητα ανάγνωσης δειγμάτων, ψηφιακό newsletter, blog/περιοδικό κ.ά.
- Προώθηση στις εκθέσεις στο εξωτερικό και των τεχνολογικών λύσεων που προσφέρουν στον κλάδο του βιβλίου ελληνικές εταιρείες και οργανισμούς, ξεκινώντας από τη δημιουργία τεχνολογικής γωνιάς στα ελληνικά εθνικά περίπτερα
- Καθιέρωση της τεχνολογικής γωνιάς στη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης, στα πρότυπα άλλων διεθνών εκθέσεων.

B) Για την προώθηση των προγραμμάτων προβολής του βιβλίου και ενθάρρυνσης της ανάγνωσης στην Ελλάδα:

- Φιλική προς τον χρήστη ψηφιοποίηση και αξιοποίηση του ψηφιακού αποθέματος κλασικών έργων της ελληνικής γραμματείας, εφημερίδων, περιοδικών, κλπ. που έχει υλοποιηθεί από τις δημόσιες βιβλιοθήκες, τα γενικά αρχεία του κράτους, κ.ά. φορείς
- Ειδικές ψηφιακές δράσεις (π.χ. “Διάβασε στο κινητό σου”, “Διάβασε στο τρένο/στο μετρό”, κλπ.)
- Ψηφιακά προγράμματα διάδοσης της ανάγνωσης στα σχολεία και τις βιβλιοθήκες.
- Υποστήριξη του ψηφιακού σχολείου με οπτικοακουστικό λογοτεχνικό υλικό.
- Online δικτύωση των Λεσχών Ανάγνωσης και υποστήριξή τους με ψηφιακά αρχεία.
- Ιστοσελίδες με ψηφιακό υλικό και διαδραστικές χρήσεις για παιδιά ξεφύλλισμα, ανάγνωση, παιχνίδια, κλπ.

Γ) Για τα διαρθρωτικά μέτρα υποδομής για την υποστήριξη των παραγωγικών συντελεστών του βιβλίου:

- Επιμόρφωση για το ψηφιακό περιβάλλον και το ηλεκτρονικό βιβλίο.
- Στήριξη και ενίσχυση της Βιβλιονέτ, ως βιβλιογραφικής βάσης των βιβλίων σε κυκλοφορία που καταγράφει και τα ebooks, υποδομής αναγκαίας για την υποστήριξη των online βιβλιοπωλείων και άλλων online βιβλιακών δραστηριοτήτων.
- Επαναλειτουργία του Παρατηρητηρίου Ψηφιακού Βιβλίου, με ορισμό υπευθύνου για τον συντονισμό των ψηφιακών δράσεων εκ μέρους του νέου θεσμού.
- Υλικοτεχνική υποστήριξη για την ψηφιακή μετάβαση σε μικρούς εκδοτικούς οίκους και εκδοτικά εγχειρήματα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Επιμόρφωση και με την υποστήριξη τεχνολογιών διδασκαλίας από απόσταση (e-learning).

3. Ζητήματα βιβλιοθηκών

Το έργο της ψηφιοποίησης από τις βιβλιοθήκες της πολιτιστικής κληρονομιάς στον χώρο των βιβλίων είναι αναγκαίο να συνεχιστεί και να βελτιωθεί, αλλά και να αξιοποιηθεί κατάλληλα ώστε να επωφελείται περισσότερο ο αναγνώστης/τελικός χρήστης της βιβλιοθήκης. Επιπλέον, μέσα από διάλογο και στη βάση ειδικών συμφωνιών με τους κατόχους πνευματικών δικαιωμάτων, οι βιβλιοθήκες μπορούν να λειτουργήσουν ως αποθετήριο για τα ebooks και ως πλατφόρμα δανεισμού τους. Ειδικότερα για τις ψηφιακές δράσεις των βιβλιοθηκών, προτείνουμε:

- Ενίσχυση και συντονισμός των έργων ψηφιοποίησης βιβλίων (ιδίως εξαντλημένων και ορφανών έργων και έργων ελεύθερων δικαιωμάτων), με τρόπο που να μην ανταγωνίζονται αλλά να υποστηρίζουν τις σύγχρονες εκδόσεις, έντυπες ή ψηφιακές, των Ελλήνων εκδοτών (λ.χ προγράμματα ψηφιοποίησης βιβλίων δημοσίων βιβλιοθηκών που υλοποιεί το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης σε εύχρηστη μορφή, με σεβασμό των πνευματικών δικαιωμάτων).
- Αξιοποίηση της ψηφιοποίησης βιβλίων με έμφαση στην ευρεία πρόσβαση για το αναγνωστικό κοινό, μέσα από ανοιχτά και εύχρηστα εργαλεία.
- Δανεισμός ebooks με έμφαση στα ανοιχτά πρότυπα και την εύλογη αμοιβή των δημιουργών και των εκδοτών.
- Δυνατότητα ψηφιακής ανάγνωσης μέσω WiFi στον χώρο των βιβλιοθηκών, είτε με τη μορφή "δανεισμού σύντομου χρόνου", είτε μέσω "δοκιμαστικής ανάγνωσης" ενός ποσοστού του περιεχομένου των βιβλίων, ως κίνητρο για τον δανεισμό.
- Αξιοποίηση της κατά νόμο κατάθεσης για ψηφιακή αρχειοθέτηση των ebooks στην Εθνική Βιβλιοθήκη.
- Διεύρυνση των online υπηρεσιών των βιβλιοθηκών.

[Επεξεργασία πρότασης: Μιχάλης Καλαμαράς σε συνεργασία με τον Σωκράτη Καμπουρόπουλο, την Έφη Γιαννοπούλου, τον Περικλή Δουβίτσα και την Έλενα Πατάκη. Στην τελική επεξεργασία αξιοποιήθηκαν παρατηρήσεις από ολόκληρη την ομάδα εργασίας.]